

ТМ	Г. XXXVII	Бр. 3	Стр. 1469-1475	Ниш	јул - септембар	2013.
----	-----------	-------	----------------	-----	-----------------	-------

Осврт
Примљено: 22. 03. 2013.

Јана Алексић

СВЕТ И СВЕТО: ТАЧКА ОМЕГА ТЕОЛОГИЈЕ*

Дух времена, схваћен као савремени друштвени и културолошки тренутак, како год да га именујемо, наводи нас да га промишљамо, да се о њему питамо, интензивније и одговорније ако у њему желимо да партиципирамо као освешћени и одговорни појединци. Јер, свет модерности, постмодерности или неомодерности трпи перманентне промене свог духовног и материјалног обличја. У томе лежи изазов, али у томе се крије странпутица за оног ко се пита, јер питање које тражи једнозначан или парцијалан одговор више није могуће и искривљује позицију, како оног ко пита, тако и оног ко је питан или ко одговара. Сасвим је извесно да постоји огромна дискрепанција између духа времена које произведено у божанство све више потискује, односно маргинализује друга божанства, и духа благородне, зреле и самосвесне личности. Но, потреба за одговорима је алармантна, питања су се наможила пошто се сусрећемо са феноменима и појавама које, не само што су друштвено-историјски непознате, већ су у савременом тренутку толико егзистенцијално уприсутњене да су постале реалност сама. Са њима личност мора да се суочи како би њена целовитост историјски била могућа.

Изазов за друштвене и хуманистичке науке налази се у начину на који оне могу да се поставе пред оним што затичу на терену људског и цивилизацијског, али и у дискурсу којим се цивилизацијско у научном и хуманистичком смислу поима. И, ево, искрсава прво питање: Да ли се савремени дух времена побунио против Вечности? А одмах потом: Како су се племените идеје и цивилизацијски идеали у прошлости претворили у сопствене сурогате, карикатуре у садашњости, односно како су успели да оду у своју супротност – када се дух времена отцепио, откинуо, одвојио од Вечности? А, дух времена у којем смо се затекли крије управо ту противуречност сећања и позивања на вредности личности и вредности цивилизацијских, са једне, и вредности постулираних за садашњост и будућност, са друге стране. Неизбежно је онда поставити и следеће питање, не мање релевантно: Како конституисати, промишљати и одржати синхронију у дијахронији, како задобити и живети Вечност у нашем времену? Јер, није ли свака епоха, као духовни ентитет, непосредни Божји израз?

tiamataleksic@gmail.com

* Поводом књиге: Srđan Sremac i Sergej Beuk. (2013). *Svet i Sveto: Odabrani teološki eseji*. Beograd: Otačnik, str. 190.

Духовна вертикала и пуноћа смисла Божјег израза нашег времена је цивилизацијски и историјски нападнута, донекле и нарушена. Тај израз је аграматичан, децентриран, готово зауман. У његовој артикулацији духовна вертикала је деконструисана. За сваког религиозног субјекта је преко потребно обновити је, како на личном, индивидуалном, тако и на колективном нивоу. Она је средиште уцеловљења религиозности, катализатор искустава и искушења, упориште, место концентрације теолошке мисли, мера досегнутог смисла. Њој стреми човеково религиозно биће, њоме се штити од искушења парадуховних и псеудодуховних ентитета.

Већ неколико деценија уназад стигли смо до момента када теологија полаже испит пред Богом и пред Богочовеком, као условом хуманости. Партиципација теологије у решавању актуелних проблема друштва, у судару са духом епохе, постпостмодерног друштва, њен нови/стари позив, изискује унутрашње преиспитивање саме теологије. Она не сме да буде аутистична за дух времена у којем промишља Вечност и у којем се пита за Божју творевину. Заправо, она је позвана да управо у својој доктрини пронађе одговоре на питања која су јој постављена и да изнутра, из средишта самог учења, проговори о феноменима савремености и да врати изглобљени дух времена у Вечност. Тако ће омогућити упориште за поновну неспутану градњу духовне вертикале. Чак и под условом да се дух овог времена нужно не разуме као негативна консеквенца историјског искуства, већ и поље у којем се сажимају и ревалоризују старе и стварају нове вредности, задатак теологије је да те вредности (п)остану топоси љубави човека према Богу, човека према свету као Божјој творевини, и човека према човеку као врхунског израза хуманости. Бреме света, човека и друштва је оно што црква и теологија морају да понесу, а да при томе не упадну у искушење десакрализације и атеизације. Тако ће њихова мисија данас бити могућа. Задатак носиоца бремена на својим плећима у кризним временима преузима практична теологија као пастирско богословље.

Овај сложени позив теологије схватили су Срђан Сремац и Сергеј Беук, аутори књге *Свет и Свето*. Ови теолози Реформиситичке цркве широко отворних очију посматрају сва духовна жаришта савременог света и несебично, академски прецизно, убедљиво и отворено проговарају о њима. Они су свесни да практична или емпиријска теологија није заинтересована само и искључиво за доживљену и остварену веру на личном и еклисијалном, већ и на друштвеном плану. Отуда плурализам њиховог теолошког приступа друштвеној стварности.

С једне стране, њихов дискурс и њихово религиозно обраћање потиче из самог срца учења, чију потврду проналазе управо у тачки сусрета са искушењима савремености. Тај подухват је храбар, истовремено и незахваљан, јер познајући изазове и слабости теологије, покушавају да воде равноправну утакмицу са другим, секуларним наукама, које су преузеле примат арбитра и духовно вођство у дијагностиковању и објашњењу човека и света. Ипак, као интелектуално освешћено, реформиситичко пастирско богословље је спремно да користи искуства и резултате конкурентних друштвених наука, штавише и других теолошких учења и сазнања, како би задобило право гласа у одговарању на питања попут глобализације, мултикултуралности, плурализма, интеркултуралности, експанзије информационих технологија, мас-медија, болести зависности, отуђења, последица личних и колекти-

вних траума, политичких конфликта, климатских промена, глобалног загревања, коначно, и свеопште сатанизације западног друштва.

Са друге стране, међутим, ови теолози покушавају да у већини побројаних феномена постпостмодерности пронађу, то јест ископају оне вредности које би могле бити споне између теологије и друштва, места у којима би човек могао да се снађе у свету, али и услов поновне спиритуализације и теизације тог човека и таквог света. Јер, једно од главних места спотицања савременог човека, како ови теолози правилно запажају, налази се у питању његовог идентитета, како културног, сексуалног, полног, родног, тако и еколошког, религиозног и националног. Горуће питање, при томе, јесте стање децентрираности субјекта и његове духовне измештености. Услед таквих околности он не може да изгради или пронађе своју позицију у свету и не уме да конституише свој (наративни) идентитет – лични, религијски, хришћански. Његова духовна вертикала је прекинута, његово сопство обемислишено, а спознање себе и света ограничено. Тај статус субјекта је најбоље уочљив у болестима зависности. Сремац и Беук покушавају да теолошки прошире хоризонте самоспознања савременог човека и понуде му могућности за (ре)конфигурисање идентитета. Схватили су да је за такав духовно-интелектуални подухват итекако потребно водити дијалог са другим друштвеним и хуманистичким сазнањима и учењима, али их и теолошки употпунити.

Познато је да се у науци све доминантнији еклектицизам не држи ни једне ригидне парадигме постављених претпоставки и закључака, већ прави симбиозу вишеструких теорија како би стекао увид у појединачни феномен или скуп одређених феномена, или пак примењује одређене специјализоване теорије у посебним случајевима. Дакле, ауторима је, у интелектуалним смислу, близак еклектички став да се тражење истине савременог света не исцрпљује у једном философском или религиозном систему. Из таквог става нужно произлази плурализам као мноштеност и разнородност са становишта идеја, ставова, концепата, одређења. Ипак, оно што плуралистички концепт и еклектички приступ религиозних мислилаца у књизи *Свет и Свето* издваја из такве интелектуалне динамике јесте потрага за само једним уцеловљеним идентитетом – хришћанским – управо зато што је у њему сува искустава свих других идентитета савремене стварности. Отуда је интерхришћански дијалог и екуменизам, као нова парадигма свеколиког хришћанског општења, прави пут конфигурисања јединственог хришћанског идентитета. Јер, екуменизам, за који пледирају ови аутори испоставља се као први корак у „стварању новог хришћанства”, зато што може равноправно да пригори све вероисповести о духовности, па и нехришћанска учења. Као такав феномен, екуменизам проналази оне вредности у савременом свету (толеранција, прихватање различитости, интеркултурни модел, схватање да у свету егзистирају један Бог, једна вера и једна црква) које теологију приближавају човеку као новом услову хуманитета, као повратак Богочовеку. Штавише, екуменизам као духовно-интелектуална потрага и сам репрезентује такву вредност, који се као вредност препознаје и потврђује управо у савременом свету.

За њих је теолошки плурализам социокултурна неминовност и потреба зарад бољег промишљања (што нужно не значи прихватања) друштвене стварности. Како и сами истичу, „интеркултурална теологија јесте, дакле, метод остваривања дијалога не-западних облика хришћанства и већ по-

стојећих богословских образаца, уз обавезу мултидисциплинарног приступа који подразумева увиде из домена историје цркве, културне антропологије, социологије, екуменске теологије и савремене мисиологије [...] Она мора бити кохезиона, отворена, као и интелектуално и еклисијално маркантно утемељена“.

Мисиолошки сусрет који нам приређују аутори у својим текстовима, понајпре у оним који се тичу религијске конверзије, најпре се одвија на антрополошкој равни. Из ње проистиче друштвене, историјске, геополитичке, идеолошке и културолошке релације и модели. Теологија је она религиозно-интелектуална платформа на којој се поменуте кореспонденције остварују. Зато је она практична и прозорљива, зато је она, на крају, позвана и релевантна.

Књига *Свет и Свето* у себи сабира елаборације неколиких маркантних теолошких аспеката савремености. Могућност постулирања интеркултуралне теологије као коректива и подстицаја општења у мултикултуралним заједницама, потреба мисиологије да буде мултидисциплинарна по својој природи, те виђење диаконие као холистичке и интеркултуралне мисиолошке службе – кључни су аспекти текста „Интеркултурална теологија, хришћански идентитет и савремена мисологија“. Проблем еколошке кризе, свепрожимање еколошке теологије и хришћанске етике, али и утицај еколошке праксе на разумевање савремених начела хришћанске демократије научно су продубљени у поглављу „Еколошка теологија и хришћанска демократија“. Есеј „Конфликт и постконфликтна теологија: могућности демитологизације“ бави се постулирањем постконфликтне теологије, која у савременом посттрауматском тренутку, заједно са универзалним елементима екуменске теорије, на темељу социјално-етичког ангажмана „може постати осовином барем за један број верника традиционалних цркава, како у Србији, тако и у региону“ на путу ка помирењу, искупљењу, преумљењу и спасењу. Дубоке противречности и антиномије глобализације, како на културном, тако и на политичком плану, која зато представља велики изазов теологији, те феномен мултикултуралности схваћен као концепт кооперације између различитих културних структура аутори сагледавају у тексту „Глобална култура и религијска криза у Европи: Балкан као потенцијални модел?“. У овом есеју, постављајући одређена питања о посебности и универзалности човека, аутори јасно увиђају сву сложеност емпиријских, егзистенцијалних и интелектуалних позиција које носи мултикултуралност: „Како нивелисати посебности појединаца и група унутар већ постојећих мултикултуралних система и како извршити социјалну афирмацију особености без позитивне дискриминације? Одговор на ове и сличне недоумице свакако није једноставан, јер подразумева снажан етичко-психолошки моменат који управо он води до епистемолошке дезинтеграције чији смо савременици.“ Проматрајући кризу религиозности и маргинализацију светог у концепту савременог поимања друштва, као и насилно раздвајање етичког од теолошког и сотириолошког домена, аутори ће нагласити да „остајући, тако, на површини догађаја, религија стидљиво објављује да етика није цела порука, већ да, поред ње, постоји и нешто више, а то је теологија, као наука о Творцу и Извору целокупне егзистенције“, залажући се, при томе, за убедљивији наступ теологије и за њен повратак на магистрални колосек поимања културног и социјалног стања савременог човека, за научну афирмацију постконфликтне теологије и компаративне религиологије, као и за подржавање

религиозних различитости. Једна од почетних претпоставки у поглављу „Шта има заједничко Холивуд са Јерусалимом? Филм, теологија и религијско искуство“ заснива се на емпиријској чињеници да су медији постали опште место формирања нашег поимања и живљења реалности, сопственог идентитета, али и конституисања духовне свести: „Медији постају општи медијуми денотирања, стварајући нове конструкте потенцијалних релација између постојећих и могућих епистемичких кодексирања. Медији (поготову визуелни), по својој природи, увек редефинишу, ревалоризују, репрезентују неки културни контекст, стављајући га у динамичку форму своје природе и односећи се према њему као према тек (по)рођеној реалности, што представља погодну когнитивну средину за анализу социјалних односа и критеријума по којима се они развијају. [...] Медији су, такође, преузели многе социјалне функције институционализованих религија, пружајући и етичко и спиритуално вођство, као и осећај заједничарења.” На темељу тих претпоставки аутори уочавају интеракцију и културну кореспонденцију између религије и медија, како би се путем медија религија наметнула као релевантан фактор друштвене свести и спиритуалног искуства. Понајбоље у том смислу религија комуницира са филмом, који са једне стране схваћен као медиј, а са друге као уметничка нарација која црпи религиозно искуство и којој је оно донекле иманентно, у процесу визуализације стварности постаје једним од најлегитимнијих аспеката медијског испољавања религије и приближавања религији и може бити преносилац моралних и религиозних вредности. Есеј „Религија, духовност и посттрауматско сећање” сумира у себи теорије које проблематизују однос религије и трауме као незаобилазно теолошко-теодицејско питање. Аутори сматрају да религија може да буде оквир „крз који конструишемо смисао патње у нашим наративима, на тај начин нас покрећући на превредновање нашег односа са оностраним. У овом смислу, трауматична искуства проналазе свој смисао и оправдање (теодицеја) у религији“. Веома важан есеј у књизи Свет и Свето, који носи сугестиван наслов „Перформанс вере: практично-емпиријска теологија као теорија религијске праксе“, односи се на реafirмацију, редефинисање и реконструкцију практичне (емпиријске) теологије, као теорије религијске праксе која се бави сложеним проблемом односа Бога и човека на искуственом плану, и на њено повезивање са искуствима и сазнањима секуларних друштвених наука. За валидно промишљање савремене научне позиције теологије важан је и есеј „Друштвени конструкционизам и истраживање религијске конверзије: о могућности дијалога између теологије и друштвених наука“. У њему је дубље рабљена већ у ранијим поглављима наговештена интелектуално-научна кореспонденција између различитих друштвених теорија у циљу расветљавања врло важног феномена религиозне конверзије, која се „никада не јавља изоловано, унутар домена појединца, већ се протеже и на остале чланове друштвене и религијске заједнице“. Аутори за то користе приступ друштвеног конструкционизма на основу чега увиђају да: „Говорити о друштвеној конструкцији конверзије значи усредсредити се на људску димензију конверзије, где се конверзија види као једна врста натурализације у колективно. Са становишта конструкциониста, вера није нешто што људи поседују индивидуално, већ је вера у поседу религијске заједнице”. Такође, аутори се позивају и на увиде наративне теологије која подразумева да „хришћанска заједница дели библијске нарације – изнад свега причу о Исусу – као темељ

свог идентитета и интерпретације света и реалности. Према наративним теолозима, приче које проистичу из Библије и хришћанске традиције делују искупљујуће када су усвојене од стране верника и тако постају стожер личног идентитета и егзистенције“. Врло снажан аспект конфигурирања наративног хришћанског идентитета аутори виде у саопштавању сведочанства. Тај аспект елаборирају у поглављу „Гестемонио као уметност и стратегија наративног идентитета: Рикерова херменеутика сведочанства и питање конверзије бивших зависника“. Наративно сведочанство религиозног субјекта или конвертита је сагледано као централна „техника сопства“ и као „главни модус креирања новог идентитета и колективног припадања“. Због тога су му аутори дали научну и религиозну релевантност. Поглавље „Вера, нада, љубав: наративно-теолошка анализа сведочанства конверзије рехабилитованих зависника“ представља еклатантну теолошку интерпретацију емпиријских истраживања односа религијске конверзије и зависности на темељу Емил Брунерове херменеутике трилогије апостола Павла. Аутори теолошки продубљују онтолошке категорије вере, наде и љубави у циљу покушаја одређења димензије сопства и обликовања целовитог хришћанског идентитета, како на личном, тако и на колективном нивоу, као централног процеса саморазумевања и самоспознаје, који превазилази ограничења егзистенције и временских категорија. Нарочит осврт аутори праве на креирање наративног религијског идентитета бивших зависника као исходишта смисла личне патње.

Посебан проблем који заокупља ове религиозне мислиоце јесте еколошка криза савременог света. У том погледу, они се залажу за заснивање еколошке теологије, која није сасвим нова теолошка дисциплина, већ скуп учења која се налазе у самом темељу хришћанске теологије и тичу се односа према Божјој творевини. Еколошка теологија је практични излазак теологије у савремени свет човека и позива на консолидацију духовног искуства и еколошке свести. Јер, консеквенца еколошке кризе, како ови аутори прозорљиво закључују, јесте крај људске историје, самим тим и религије као такве. Они ће истаћи библијску чињеницу „да је откупљење, практично, ново стварање, да само откупљење јесте реалност Божијег стваралаштва у свету“ и да „изрази као што су: обновљење, обраћење, посињење и други, означавају различите етапе на путу спасења (*ordo salutis*) које је у Богу, од Бога и ка Богу, и зато „ново небо и нова земља“ (Отк. 21, 1; 2 Пет. 3, 13) не представљају само наду, већ и извесност верског живота који мора бити испраћен свешћу о Божијем делу у свему што егзистира.“ Штавише, приликом одређења позиције теологије приликом промишљања еколошке свести, ови мислиоци су спремни да се позову и на учења која излазе из хришћанског теолошког и религиозног концепта, проналазећи у њима (на пример, у исламској теологији) претпоставке и постулате који могу помоћи ширењу еколошке одговорности савременог верника. Јер, како ће подвући и сами аутори, „савремена еколошка теологија жели да оствари теистичку етиологију значења бивствовања у свету, али, што је далеко важније, и бивствовања – за – свет, у коме је материја откривењска чињеница коју је Бог огласио као добру, као ваљано обликовано израчење Сопствене милости.“ Отуда су у овој књизи два текста посвећена еколошкој проблематици: „Еколошка теологија и хришћанска демократија“ и „Еколошке парадигме исламске теологије“.

За промишљање постутопијског карактера пост-постмодерног друштва као и доживљаја светог у оквирима уметничке експресије у којем је његова позиција „бременита историјским, естетичким и антрополошким рефлексијама“, интересантни су нам закључци есеја „Од крста ка херменеутици тела“. Аутори на луцидан начин разграничавају поимање слике и симболичке конотације Христа на крсту са савременог естетичког и религијског становишта и на иновативан начин појашњава миметичку, наративну, естетску, testimонијалну, драмску и сотириолошку функцију телесног у представи распетог Христа, који представља коренити *conversio* и највиши сусрет Бога и човека.

Књига *Свет и Свето* демонстрира еклатантну духовно-интелектуалну самосвест и тачку у којој теолошка парадигма достиже свој врхунски израз зарад реверзибилног процеса осветовљавања и повратка Богу. Управо из тог разлога проналазећи у књизи валидна упоришта савремене теолошке мисли за постулирање синхронije у дијахронији, пожељно је да се заједно са њеним ауторима упитамо које су могућности превладавања антиномије светог и световног коју нам је, као теолошки изазов, наметнуо дух времена и за будућност: Како помирити свето које се повлачи пред световним и световно које се одриче светог? Тако, када се на крају питамо, штавише, када одговарамо на дух времена из хришћанске есхатолошке и сотириолошке перспективе, која у бити одређује позицију сваког религиозног бића, присетимо се речи аве Јустина Ћелијског: „Дух времена треба прилагођавати духу Вечности, не обратно; дух човека треба прилагођавати духу Богочовека, не обратно.“ Можда се све време зато и треба надати да је на тај изазов могуће одговорити у вери да, какав год да је свет у времену, Свето му је било и биће иманентно.